

Romanen om krigen

Hvorfor har vi aldri fått Den Store Romanen om krigen i Norge? Er grunnen at vi jo nesten ikke hadde noen krig? Det ble kjempet i fire uker i 1940, så senket en lammende femårsnatt seg over det norske folk. Her fra kampene ved Haug, det tyske infanteriet rykker inn etter panservognene. (Foto: Otto Lanzinger)

45 år er gått siden krigen. Og ennå har vi ikke fått den store, norske romanen om den!

Jeg forstår at dette opptar litteratene. På et seminar i Bergen nylig ble saken reist av litteraturprofessor Willy Dahl. Den bringes videre i Aftenposten søndag av kulturredaktør Finn Jor. Merkelig, sier han, at vi etter den store krigen 1940-45 ikke har fått den store romanen her i landet.

Har vi ikke det? Har ikke Vesaas, Hoel, Borgen, Sandemose, Bjørneboe – alle som tenkes kan av førstesortering romanforfattere – skrevet minst én betydelig roman hver om krigen? Har ikke snesvis av andre forfattere, fra Evensmo til Bang-Hansen, skrevet «krigsromaner» og fått berømmelse for det? Skriver ikke dagens prisvinnende kvinner – fra Kim Småge til Herbjørg Wassmo – fortsatt bøker om den samme krigen? Er vi i det hele tatt ikke særdeles vel forspent med den skjønnlitterære versjon av åra 1940-45?

Ikke store nok

Nei. Jeg forstår at det ikke er romanene man etterlyser, men – som Jor med ærefrykt skriver: «den store Romanen».

Og det kan vel være at verken «Huset i mørket» eller «Motet ved miløpælen» eller noen av de andre mer eller mindre kjente bøkene er store. Formatet er ikke grandios. Det episke lærer ikke bredt nok, personveien ikke tilstrekkelig rik til at vi kan si at skildringen er «stor». I alle fall ikke «stor» på samme måte som en Väinö Linna's finske epos.

Dessuten handler som kjent de fleste krigsromaner i Norge ikke om den store, felles hjemmefrontopplevelsen eller hva man mener var den bærende erfaring, men om avvikene, svikene – de som valgte annerledes og sluttet seg til NS. Norsk bokhelms bidrag minner mest om en refleksjon over hva som gikk galt under krigen – sett fra den rette siden, naturligvis. Alene av den grunn er vår nasjonallitteratur fra den gang annerledes enn andres, især finnes.

Hvorfor er det slik?

Kan grunnen være så enkel som at vi ikke har hatt noen riktig stor forfatter?

Väinö Linna

Det kan for eksempel spørres om finsk litteratur ville stått bedre enn vår egen, om ikke Väinö Linna fantes. Og Linna er i utgangspunktet ikke et sosiologisk fenomen. Han er en individuell kunstner, som personlig har eltet og knadd den finske tragedie av klasse- og krigskonflikter sammen i en bærende metafor, der sårene fra borgerkrigen i 1918-19 heles gjennom den rekke av ikke mindre enn tre kriger som Finland kjempet 1939-45: med og mot Tyskland, mot og med Sovjet. Å finne den samlende, menneskelige linje i dette virvaret, en linje som forener den nasjonale mytthos tvers gjennom de fire skjærsilder, det er ikke noe man kan vedta å formulere som en «litterær oppgave», som en eller annen vil løse uansett. Linna alene gjorde det. Når det er gjort, men ikke før, kan alle se hva det går ut på.

Ingen av de norske etterkrigsdikterne var opptatt av å definere den samlende, nasjonale mytthos i vårt land etter erfaringene fra 1940-45. Den store oppgaven i Norge var jo ikke å samle og lege sårene, men å kaste de 100 000 skyldige ut i mørket. De psykologiske realister fikk en stor tid, med sine avvikerstudier fra det rette sted. Bare én forfatter stilte seg såvidt jeg vet på den andre siden, Jens Bjørneboe med «Før hanen gale» – en bok som ble ansett som skuffende dårlig her i landet.

Hvorfor denne forskjell mellom Finland og Norge?

Jo den er åpenbar. I Finland døde over 70 000 soldater i krigen. I Norge nesten ingen, fordi vi jo ikke hadde noen krig. Det ble kjempet i fire uker i 1940, så senket en lammende femårsnatt av frustrasjon og trivialiteter seg over det norske

HANS FREDRIK DAHL

folk. Den store fellesefaring i Finland, som i andre krigførende land, ble spørsmålet om hvorfor og med hvilken mening så mange unge liv gikk tapt. Sânt blir det litteratur av. Det store fellesspørsmålet i Norge var maten.

Skillet mellom et land i krig og et land under okkupasjon gikk ikke så skarpt den gang. De okkuperte forsøkte nemlig av alle krefter å heve sin status til krigførende. Språket var godt å ty til. «Under krigen», «krigen i Norge», «fem års krig» – slike uttrykk skapte en realitet det ikke var dekning for. Rett nok fantes det nordmenn i krig – sjøfolk, frontsoldater, geriljakjempere, undergrunnsledere – men for å få til at deres erfaring kunne opphøyes til folkets, enn si heves til nasjonens mytthos.

Man skulle kanskje tro at man dengang var glad for å slippe krigen. Men faktisk virket det ikke slik. Moralsk og

litterært var det sårt å stå utenfor – jfr. klimaet i svensk litteraturs «fyrtiltallisme». Man ville være med. Den felles trangten til å være i krigen ga seg utslag som i dag fortoner seg nesten patetisk. Vi ser det selvfølgelig best hos våre naboer. De rettslærde i det særdeles fredelig okkuperte Danmark hadde vært i krig helt siden 9. april 1940. Ingen hadde riktig nok merket noe til den krigen før langt ut i 1943. Men, sa juristene, det er åpenbart at den var der likevel...

Myter

I motsetning til et land i krig, har et land under okkupasjon rik anledning til å formulere myter om seg selv. I alle fall når okkupasjonen er såvidt mild som den i Norden. Egenforståelsen, fellestolkningen nådde store høyder under ventetida 1940-45. Lyrikerne, forfatterne, journalistene arbeidet intenst. Man kan nesten si at det nasjonale tema var ferdig uttømt i mai 1945. På Chat Noir, hvor alle hadde gledet seg til freden og sensuravviklingen for at man endelig skulle skape frie revyer, ble virkeligheten etter 8. mai 1945 et antikklimaks. Humoren, som hadde hatt subtile vilkår under okkupasjonen, falt plask i scenegolv. Revyene ble ikke det spor morsomme. Publikums yndlingsnummer var «Norge i rødt, hvitt og blått», unisont avsunget, kveld etter kveld, måned etter måned.

Kanskje «krigen» simpelt hen var litt oppbrukt i 1945?